

Mia Öhman

ROISKEITA NICOLAS ROEGIN PALETISTA

Performance (1970), *Outo intohimo* (*Bad Timing*, 1980), *Eureka* (1983). Mikä yhdistää näitä **Nicolas Roegin** elokuvia? Kaikkien kolmen vastaanotto oli ristiriitainen, levitys vaatimaton ja saatavuus pitkään huono. Roegin on sanottu olleen edellä aikaansa, tai väärään aikaan liikkeellä väärrien aiheiden kanssa.

Performancen näin noin 15-vuotiaana Orionissa. Juttu jotenkin roiskahti silmille, ehkä samaan tapaan kuin kerrotaan jonkun tuottajan vaimon roiskauttaneen shokkioksennuksen elokuvan ennakkokatselussa. Oksentajan puoliso oli sitten varmaan se joka totesi, että ”tässä elokuvassa kaikki on likaista, jopa kylpyvesi”. *Performancen* väkivalta on kovaa ja silmitöntä, ja sitä riittää. Vastineeksi nähdään reilusti paljasta pintaa. Minulle nuorelle katsojalle yllättävintä oli kuitenkin se, että oletin rockjumala **Mick Jaggerin** olevan isossa ja vaikuttavassa roolissa, mutta huomion varastikin joku **James Fox** raamikkaana, yli-ihmismäisen itsevarmana, vääräleukaisena lontoolaisgangsterina nimeltä Chas, joka sattuman oikusta osuu piileskelemään syrjään vetäytyneen rockmuusikon taloon. Jagger sai esitellä karismaansa oudossa fiftarilookissa yhden musiikkivideomaisen osion verran, mutta oli muuten Turnerina hassun epävarman oloinen, kuin haavojaan piilossa nuoleva eläin.

Performance kuvattiin 1968, jolloin Jaggerin bändi The Rolling Stones oli murroskohdassa, määrittelemässä hippeilyn ja huumekohujen jälkeen uudestaan, mistä juuri heidän musiikissaan on kyse. Takaisin rhythm´n´blues -juurille johdattanut *Jumping Jack Flash* säesti Pariisin keväistä opiskelijamellakointia, ja **Jean-Luc Godard** kuvasi yhtyettä äänittämässä sittemmin ikonista, **Mihail Bulgakovin** *Mestari ja Margarita* -romaanista (suom. *Saatana saapuu Moskovaan*) innoituksen saanutta kappaletta *Sympathy for the Devil*. Yhtyeen multi-instrumentalisti **Brian Jones** kuoli myöhemmin, 3.7.1969, mutta oli jo ennen kohtalokasta uima-altaaseen sukeltamistaan uponnut hallusinogeenien myötä muihin todellisuuksiin, paukahtanut täysin vainoharhaiseksi ja joutunut nielemään, että tyttöystävä **Anita Pallenberg** lähtikin **Keith Richardsin** matkaan. *Performancessa* Pallenberg esittää Pherberiä, joka syöttää gangsteri-Chasille taikasienen ja saa tämän hyväksymään naisellisen puolen persoonassaan.

Elokuva syntyi taidemaalari **Donald Cammellin** käsikirjoituksesta. Cammellin kaverin **Marlon Brandon** piti esittää amerikkalaisgangsteria, mutta roolin sai britti James Fox, joka tutustui sitä varten kuukausien ajan eteläisen Lontoon rikolliseen elämään. *Rolling Stonesin* oli tarkoitus tehdä elokuvaan musiikkia, ja studiopomot odottivat luottavaisin mielin, että lopputulos on jotain

samantapaista kuin *Beatles*-elokuva *A Hard Day's Night* (1964). Cammelliin vaikuttivat vahvasti **Antonin Artaud**'n näkemykset esiintymisen ja hulluuden yhteydestä ja **Jorge Luis Borgesin** tuotanto, ja tarina muokkautui Cammellin ja siihen asti kuvaajana työskennelleen Roegin ohjauksessa kiemurtelevaksi ja haarautuvaksi, psykedeelissävyiseksi kuvaukseksi svengaavan Lontoon hiipumisesta ja identiteetin häilyvyydestä. *Performancen* notkeasti ajassa liikkuva tarina etenee periaatteessa täysin lineaarisesti, mutta väliin leikataan väläyksiä menneestä tai tulevasta, ja siirtymät kohtauksesta toiseen tuntuvat loikkaavan aina jonkin yli, suoraan ytimeen ilman selittelyjä. Henkilöt ovat verta ja lihaa, toimivia, uskottavia, läsnä, tosia. Dialogi on veitsenterävää. Rikollisjengi on lahkolaisuudessaan mykistävä; häiritsevä autenttisuus syntyy siitä, että joitain roistoja esittävät todelliset alamaailman kyvyt. Pomo Harry Flowers – kuin *Seinfeldin* George hyytävällä vaihteella – vastaa puhelimeen hautautuneena peiton alle, ja koplan muut jäsenet istuskelevat rennosti sängyn laidalla. Toista tärkeää lankapuhelua odotetaan porukalla ilmiantajan makuuhuoneessa, jossa rouvakin luimuilee. Intiimiksi menee myös Chasin tunkeutuminen Turnerin alueelle – sisäisen demoninsa menettänyt rocktähti näkee uhan ja mahdollisuuden, ja antaa uteliaisuuttaan vieraan asettua taloksi. Mikä on minun, on myös sinun, kulkee ääneen lausumaton ajatus, ja lähtee kasvamaan borgeslaisittain.

Warner Brothersin johtaja **Ken Hyman** hyllytti originaaliversion vedoten siihen, ettei mikään tekninen toimenpide pelastaisi järjetöntä elokuvaa. Päättäjät vaihtuivat, ja parin vuoden leikkausurakan jälkeen *Performance* sai ensi-iltansa. Sittemmin liikkeellä oli monenlaisia versioita – esimerkiksi amerikkalaisyleisöä varten uudelleenpuhuttu, eiväthän ne nyt *cockneya* ymmärrä. BFI korjasi tilanteen vuonna 2003 kustantamalla uuden kopion. Elokuva on kestänyt aikaa erinomaisen hyvin.

Outo intohimo (1980) ei ole sekään helppoa katseltavaa. Juonta rikotaan aloittamalla tarinan kertominen läheltä loppua ja leikkaamalla tapahtumia ristiin satunnaisessa järjestyksessä, jotenkin sen mukaan miten tapahtunut järjestyy Wienissä asuvan amerikkalaisen psykologian professorin Alex Lindenin (**Art Garfunkel**) päässä, kun poliisi Netusil (**Harvey Keitel**) kuulustelee häntä. Professorilla on ollut suhde Milenaan (**Theresa Russell**), joka alussa kiidätetään ambulanssilla ensiapuun. Milenan elvyttämistä kuvataan verisiin ja eritteisiin yksityiskohtiin asti ja näitä kuvia leikataan takuuvarmasti jokaisen rakastelutakauman väleihin. Netusil tajuaa, että Milenan ja Alexin suhde on sairas, ja se on johtanut Milenan itsemurhaan.

Ainoa asia mikä Alexia ja Milenaa yhdistää, on seksi. Alex ajautuu intohimossaan yhä syvemmälle, alkaa mustasukkaisesti selvittää mitä Milena tekee silloin kun ei ole hänen kanssaan, haluaa matkustaa naisen kanssa, haluaa mennä tämän kanssa naimisiin, viedä mukanaan New Yorkiin.

Milena on jo naimisissa itseään kymmeniä vuosia vanhemman Stefanin kanssa, Milenalla on muitakin suhteita, Milena juo ja flirttailee, hän ei halua muuttaa elämäänsä, hän elää tässä ja nyt. Alexin pakkomieltäinen halu ja toisaalta yritys muuttaa Milena sellaiseksi kuin hän toivoisi naisensa olevan saa asiat raiteiltaan, ja sitten mennään pimeälle puolelle niin että rytisee.

Kun Art Garfunkel teki *Outoa intohimoa*, hänen 26-vuotias tyttöystävänsä **Laurie Bird** kuoli parin asunnossa New Yorkissa otettuaan yliannoksen Valiumia. Garfunkel teki elokuvan loppuun ja suri vasta sitten. Elokuvassa Milena soittaa Alexille ja mumisee sekavia. Alex menee Milenan asunnolle, näkee että nainen on menettämässä tajuntansa, ja estää häntä soittamasta apua irrottamalla puhelimen seinästä. Kun Milena on tajuton, Alex nostaa hänet sängylle, riipii vaatteet pois ja raiskaa himokkaasti, vaikkakin suurella hellyydellä, kuiskaillen ”rakastan sinua”. Mieleen hiipii, oliko Garfunkel aivan täysissä sielun ja ruumiin voimissa suostuessaan tekemään tällaisen kohtauksen – tai koko elokuvan. Huhu kertoo, että sekä Garfunkel että Russell olivat valmiit luovuttamaan neljän kuvauspäivän jälkeen, mutta Roeg sai heidät uskomaan, että tietää mitä tekee. *Daily Heraldin* haastattelussa (**Fred Yager**, Oct 20, 1980) Garfunkel kertoo, että hän keskittyi tekemään elokuvan niin hyvin kuin kykeni ja on ylpeä roolisuorituksestaan, ja muotoilee syyn: ”Se ei ole mikään tavallinen elokuva, Nick (Roeg) ei ole tavallinen ohjaaja eikä tarinakaan ole aivan tavallinen. Eikä tavallisesti tapahdu sellaista mitä minulle tapahtui sen elokuvan aikana.” Garfunkel toteaa myös, ettei yleisö tajua kuinka pitkälle esiintyjä menee paljastaessaan itsensä julkisesti.

Jollain tasolla **Yale Udoffin** kirjoittamassa elokuvassa on kyse myös kylmästä sodasta, tarkkailusta, tiedustelusta, avainkaupungista jossa itä ja länsi kohtaavat, mutta se jää abstraktina taustalle. Alex on kaukana kotoa ja ajautuu ehkä siksi pitämään suhdetta Milenaan merkityksellisempänä kuin se onkaan. Etualalla on kultainen rakkauden hehku kuin **Gustav Klimtin** maalauksissa, varjoissa kurkkii ihmismielen kääntöpuolen peikko. **Sigmund Freud** tiirailee tuimana psykoterapiaklinikan seinältä, kun Milena heittäytyy kuuluisalle sohvalle ja Alex hänen päälleen. *Oudon intohimon* levittäjä Rank Organisation totesi, että kyseessä on ”sairaiden ihmisten sairaille ihmisille tekemä sairas elokuva” ja veti logonsa pois Britteinsaarten kopioista. Festivaalikierroksen ja lyhyen esityskauden jälkeen elokuvasta ei kuultu aikoihin. Kyseessä on kuitenkin usean katselun ansaitseva (ja vaativa) teos.

Theresa Russell meni naimisiin Roegin kanssa ja teki seuraavan roolinsa Klondikeen ja Bahamalle sijoittuvassa *Eurekassa*. **Gene Hackman** on Jack McCann, jota lopulta onnistuu Yukonin kultamailla: viidentoista vuoden yksinäinen uurastus palkitaan, kun Jack osuu suoneen. Ensin ei ole aivan selvää mitä tapahtuu, näyttää siltä kuin mies saisi viemäriksen lokaa yllensä. Märkä ruskeus on kimaltavaa, Jack on osunut suunnattomaan kulta-aarteeseen. Jokin kuvien latauksessa tuo

mieleen **Juri Iljenkon** *Juhannusaaton* (*Vetšer nakanune Ivana Kupala*, 1968). Siinä mies himoitsee kultaa, jotta voisi saada rakastettunsa vaimokseen. Paholainen neuvoo etsimään aarretta juhannusyönä sieltä, missä saniainen kukkii. Iljenkon psykedeeliset kuvat välkkyvät väliin negatiiveina ja kokemus houreisesta taikayöstä jää sekavaksi. Jotain kamalaa on tapahtunut, ja rakastetun pikkuveli on kadonnut. Lapsenmurha myrkyttää onnen, mies kadottaa todellisuuden. Puiden ruskeiksi muuttuneet, kultaiset lehdet helisevät tuulessa, ja loppu on surua. Huonosti käy myös Jack McCannille. Samalla kun hän löytää kultaa, mustatukkainen nainen kuolee. Jackille naisen tuoksua voimakkaampi on kullan tuoksu. Ruskean kullan kimallus. Käsikirjoittaja **Paul Meyersbergin** mukaan *Citizen Kanesta* (1941) selkeästi muistuttavat kuvat ovat mukana muistuttamassa myös **Orson Wellesin** kohtalosta miehenä, joka sai liian paljon liian varhain eikä koskaan toipunut siitä.

Roeg halusi tehdä *Eurekan* ekstaasista, hurmoksesta, elämän myyttisestä voimasta, siitä miten ihmisten teot vaikuttavat kaikkeen ympärillä. Tarina perustuu kultakaivoksella rikastuneen **Sir Harry Oakesin** tapaukseen; hänet tapettiin Bahamalla 1943, mutta juttu jäi selvittämättä. Elokuvassa McCann elelee omistamallaan paratiisisaarella mustatukkaisten alkoholisoituneen vaimonsa kanssa. Mustatukkainen tytär (Russell) on ainoa asia josta McCann jaksaa olla kiinnostunut, oman minuuden jatke. Kaikki tuntuu mätänevän käsiin: tytär on valinnut mieheksensä selkärangattoman kiipijän (**Rutger Hauer**), ja **Mickey Rourke** ja **Joe Pesci** esittävät lipeviä keinottelijoita, jotka saavat hermon huutamaan. Näyttämölliseksi suistuva toteutus hakee kosmologisia syvyyksiä, joita **Edgar Allan Poe** hahmotteli kryptisesti aineellisesta ja henkisestä maailmankaikkeudesta ja kaiken yhteydestä runoelmassaan *Eureka* (1848), tarkoituksenaan tulla kuolemattomaksi. Sitten Poe saattoikin kuolla, koska moisen mestariteoksen jälkeen hänellä ei ollut enää mitään saavutettavaa. Poen teoksen merkitys ymmärrettäneen kahden tuhannen vuoden kuluttua, kuten hän itse ennusti; siihen asti voimme vain arvailla oliko hän tosissaan, sarkastinen vai kenties kajahtanut. Roegin *Eurekaa* ei pidetty levittämisen arvoisena ennen vuotta 2016.

Roeg ei käynyt elokuvakoulua, vaan oppi kuvaajaksi ja ohjaajaksi tekemällä. Äänikokeilujen ohella tyyliin kuuluvat odottamattomat kuvakulmat, johonkin yksityiskohtaan yllättäen tarkentava zoomaus ja aikarakennetta rikkova leikkaus. Mikään keinoista ei ole mukana vain ollakseen mukana, vaan kohtauksen eteneminen sanelee käytettävät menetelmät. Siksi *Oudossa intohimossa* yllättäen repliikin edellä kuuluva ”ajatusääni” toimii, siksi tunteen kuljettaminen erilaisilla kamerakikoilla toimii. Roeg on todennut, ettei koskaan viitsinyt tuhлата aikaa kohtausten harjoitteluun, joten kuvien dynamiikka lienee tulosta ensimmäisen oton jännityksen kihinästä,

näyttelijöiden luontaisesta avoimuudesta ja energisyydestä tuntemattoman edellä ja sen purkauksen vaistonvaraisesta taltioimisesta. Kuvallinen kerronta lähtee viemään ajatusta Juri Iljenkon kautta ilmeiseen esikuvaan, ukrainalaisen runollisen avantgarden mestariin **Oleksandr Dovženkoon**. Muistelmissaan Roeg ei mainitse itäisiä vaikutteita; hän on kylläkin nähnyt ”kaikki” ranskalaiset elokuvat, koska työskenteli apupoikana niitä englanniksi dubbaavassa pajassa.

Yksi erityinen elokuvasuosikki Roegilla kuitenkin oli: **Michelangelo Antonionin Seikkailu** (*L'Avventura*, 1960), jonka vastaanotto Cannes'ssa oli vähintäänkin ristiriitainen. *Seikkailu* uudisti elokuvailmaisua rajusti juuri sillä alueella, jolla Roeg on omimmillaan – hetkien ja vaikutelmien välittämisessä. Roegin elokuvien henkilöt ovat tilanteissa joihin katsoja ei itse välttämättä haluaisi, yhtäkkiä kaulaansa myöten liemessä, tavoittamassa jotain mikä tuntuu elintärkeältä, selviytymässä, toteuttamassa itseään suoraan selkäytimestä ilman filttäreitä. Mielet sekoittuvat, psykologian professorista tulee alistaja ja raiskaaja, maailman rikkain mies ei kykene olemaan onnellinen. Roegin henkilöt sanovat mitä ajattelevat, toimivat kuten haluavat, kohtaavat pahimmat pelkonsa. Kuten *Seikkailussa*, tarinalla ei lopulta ole niin väliä, kun taas niistä jotka seikkailun kokevat, lahjakkaista mutta vajavaisista, ravistellaan julmasti irti melkoisia roiskahduksia.